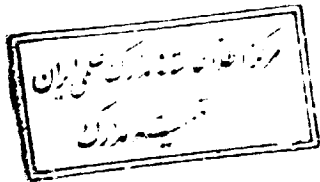

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

٢٠٢٧

۱۳۷۹ / ۵ / ۲۵

دانشگاه تهران

دانشکده هنرهای زیبا

بررسی تطبیقی قابلیت دسترسی دو بافت شهری تهران : با تأکید نظری بر ابعاد اجتماعی

نگارش : محمود محمدی

استاد راهنما : دکتر محمد مهدی عزیزی

استاد مشاور : دکتر مسعود چلبی

رساله برای دریافت درجه دکتری در

شهرسازی

7644

اسفند ۱۳۷۸

۳۰۳۱۷

بسمه تعالی

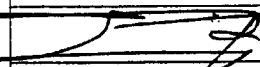

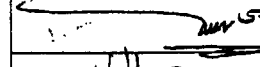
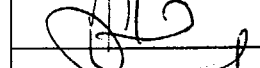

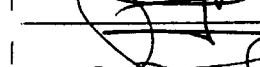

دانشگاه تهران

دانشکده هنرهای زیبا

گروه آموزشی... شهرسازی....

گواهینامه دفاع از رساله

هیأت داوران رساله دکتری خانم محمود محمدی در رشته شهرسازی
تحت عنوان بررسی تطبیقی قابلیت دسترسی دو یافت شهری تهران: با تاکید نظری بر ابعاد اجتماعی
در تاریخ ۱۳۷۹/۱/۲۲..... نظر نهایی خود در مورد رساله را با درجه بسیار خوب اعلام می‌دارد.

امضاء	محل اشتغال	مرتبۀ علمی	اسامی هیأت داوران
	دانشکده هنرهای زیبا	استادیار	۱. استاد راهنما: دکتر محمد مهدی عزیزی.....
	دانشگاه شهید بهشتی	دانشیار	۲. استاد مشاور: دکتر مسعود جلیبی.....
	دانشگاه علامه طباطبائی	استادیار	۳. استاد مشاور: دکتر پرویز پیران.....
	دانشکده هنرهای زیبا	دانشیار	۴. استاد داور: دکتر غلامحسین مجتهدزاده.....
	دانشکده هنرهای زیبا	استادیار	۵. استاد داور: دکتر اسفندیار زبردست.....
	دانشکده هنرهای زیبا	دانشیار	۶. استاد داور: دکتر فریدون قریب.....
	دکتری دانشگاه آزاد	دانشیار	۷. استاد داور: دکتر منوچهر مزینی.....
	دانشکده هنرهای زیبا	استادیار	۸. نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر اسفندیار زبردست

تذکر: این برگه پس از تکمیل شدن توسط هیأت محترم داوران، باید در نخستین صفحه رساله درج گردد.

تقدیم به دوزن :

مادرم به پاس تمام مهربانیها و فداکاریهایش

همسرم بخاطر تحمل صبورانه مشکلات

زندگی

چکیده :

سؤالات بسیاری درباره قابلیت دسترسی خیابانها و معابر شهری مطرح هستند . این رساله با طرح سؤالاتی در خصوص اینکه چرا برخی خیابانها قابلیت دسترسی بالایی دارند ، آغاز گردید . هدف اصلی این تحقیق شناخت و درک قابلیت دسترسی خیابانها و عوامل و خصوصیتی است که در حضور و حرکت‌های پیاده مردم در شبکه معابر بافت های شهری مؤثرند . فرضیه های تحقیق بر این پایه استوار هستند که بین بافت های شهری سنتی و قدیمی و بافت های شهری جدید در ایران ، تفاوت آشکاری از نظر الگوی حرکت‌های پیاده وجود دارد و اثرات فضایی - کالبدی و اجتماعی شکل شبکه معابر سنتی بیشتر از بافت های جدید است . برای انجام این تحقیق از روشهای تحلیلی روش " تحلیل فضا " استفاده گردید . تحلیل فضا مجموعه تکنیکهایی برای ارائه ، کمی نمودن و تفسیر شکل فضایی در سکونتگاههای انسانی می باشد . شکل شبکه معابر یکی از مهمترین مشخصه های نواحی شهری است که رابطه بسیار قوی بین ساختار مورفولوژیکی و وقایع اجتماعی رخ داده در آنها دیده می شود . بررسی و تحلیل نقش شکل شبکه معابر در قابلیت دسترسی نواحی شهری ضمن ریشه یابی ارتباط بین ساختار مورفولوژیکی نواحی شهری و الگوهای جابجایی (بطور عمده جابجایی پیاده) چهارچوب مناسبی را برای تحقیق پیرامون نقش شکل شبکه معابر در شکل دهی فضاهای شهری فراهم آورده است . شکل شبکه معابر علاوه بر تأثیر در قابلیت دسترسی نواحی شهری در شکل دهی و ایجاد فضاهای شهری نیز مهم هستند . در این رساله شهرتهران به عنوان نمونه موردی جهت بررسی در نظر گرفته شد . در همین راستا جهت آزمون فرضیه های تحقیق ، شکل شبکه معابر در دو ناحیه شهری تهران بصورت مقایسه ای مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند . این تحقیق ضمن اثبات فرضیه های تحقیق نشان داد که رابطه قوی بین شکل شبکه معابر نواحی شهری و الگوی حرکت‌های پیاده ساکنان آنها وجود دارد . در بافت های سنتی معابر از درجه انسجام بالاتری برخوردار هستند و به تبع آن حضور و حرکت‌های پیاده در خیابانهای با درجه انسجام بالاتر بیشتر است .

سپاس و قدردانی :

ای دو جهان از قلمت یک رقم	بی رقمت لوح دو عالم عدم
در کف من مشعل توفیق نه	ره به نهانخانه ی تحقیق ده
شمع زبانم سخن افروز ساز	شام من از صبح سخن روز ساز
	ممایی

ستایش یزدان پاک ، آرامش بخش دلها و سرچشمه و الهام بخش علم و معرفت حقیقی که در پناه عنایت و پرتو هدایتش این بنده ناچیز را توفیق تعلیم بخشید و دورود بر روان تابناک برگزیدگان و مقربان درگاه وی ، بویژه پیامبر گرامی اسلام حضرت سید انبیاء محمد مصطفی و فرزندان و اهل بیت عصمت و طهارتش باد که همواره در همه حال و در شرایط دشوار نام و یاد آنها گره از کار فرو بسته این اثر می گشود . چگونه می توان از سرچشمه های فیاضی که توفیق انجام این رساله را سبب ساز شدند سپاسگزاری نمود .

تهیه این رساله وامدار دو گروه عزیزان است . از یکسو دیگر مرهون کسانی است که صبورانه در راه انجام هر چه بهتر این رساله مشکلات و سختی های بسیاری را تحمل نمودند و از سوی وابسته به تجربیات و معلومات بزرگوارانی است که بدون هیچ منت و چشمداشتی حاصل سالها تلاش خود را در اختیارم قرار دادند . به یقین هر فردی که قدم در راه کسب علم می گذارد در طی تحصیل خانواده دومی پیدا می کند ، خانواده ای که او را تعلیم می دهند .

اینک در پایان تحصیل بیش از هر چیز بر خود لازم می دانم از اساتید محترم گروه شهرسازی دانشکده هنرهای زیبا که در طی دوران تحصیل زحمات زیادی را تقبل نمودند تشکر و قدردانی نمایم . بویژه از استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر محمد مهدی عزیزی که بزرگوارانه راهنمایی این رساله را در مقطعی حساس و بحرانی تقبل فرمودند و در تمام مراحل تحقیق با راهنمایی ها و ارشادات به موقع و راهگشای خویش موجبات تدوین آن را فراهم کردند تشکر و قدردانی نمایم . به یقین اگر صبر و حوصله ایشان نبود هیچ وقت امکان تدوین رساله حاضر فراهم نمی گشت . همچنین از

جناب آقای دکتر مسعود چلبی که به عنوان استاد مشاور زحمات بسیاری را در طی تهیه این رساله متحمل شدند سپاسگزارم . از هیئت محترم داوران نیز که توصیه های ارزنده ای در هر چه مطلوب تر نمودن رساله داشتند کمال تشکر را دارم . در پایان لازم می دانم از زحمات جناب آقای دکتر ایرج اعتصام مدیر محترم سابق گروه شهرسازی و جناب آقای دکتر اسفندیار زبردست مدیر محترم گروه شهرسازی و جناب آقای دکتر سید محسن حبیبی سرپرست محترم تحصیلات تکمیلی دانشکده هنرهای زیبا که با کمکهای خود شرایط انجام رساله حاضر را تسهیل نمودند تشکر نمایم . همچنین ضروری می دانم از جناب آقای دکتر محمد خبازان که بزرگوارانه برخی منابع تحقیق و برنامه کامپیوتری تحلیل فضا را از انگلستان برای اینجانب ارسال نمودند قدردانی نمایم . پر واضح است که ارزش معنوی و علمی زحمات استادان دلسوز و علاقه مند قابل توصیف نبوده و تنها چند جمله تشکر آمیز نمی تواند حق مطلب را اداء کند .

”حق هرگونه استفاده از این رساله به هر صورت (نقل قول، تکثیر و...) برای نویسنده آن و دانشکده هنرهای زیبا محفوظ است. استفاده از مطالب و اسناد و مدارک مربوط به این رساله به هر شکل، تنها با کسب مجوز کتبی از نویسنده آن و یا دانشکده هنرهای زیبا ممکن خواهد بود. نقل قول مطالب و اسناد مربوط به این رساله جهت استفاده در طرح های تحقیقاتی و پایان نامه ها و رسالات دانشگاهی با ذکر مأخذ بلامانع است.“

(اقرارنامه)

اینجانب محمود محمدی اعلام می دارم که تمام فصل های مختلف این رساله و اجزاء مربوط به آن برای اولین بار و توسط شخص خودم انجام پذیرفته است . برداشت از نوشته ها، اسناد ، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی با ذکر ماخذ کامل و به شیوه تحقیق علمی صورت گرفته است . بدیهی است در صورتیکه خلاف موارد فوق اثبات شود مسئولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود .

۱۳۷۹

محمود محمدی

فهرست مطالب :

۱	فصل اول : طرح تحقیق
۲	۱-۱ - مقدمه
۳	۱-۲ - طرح کلی موضوع تحقیق
۶	۱-۳ - اهداف تحقیق
۸	۱-۴ - اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۰	۱-۵ - روش تحقیق
۱۳	۱-۶ - شرح و توضیح مفاهیم
۱۷	یادداشتها و مآخذ
۱۸	فصل دوم : مبانی نظری و واکاوی نظریه های تحقیق
۱۹	۲-۱ - مقدمه
۲۲	۲-۲ - خیابان و ادراک فضای شهری
۲۸	۲-۳ - تاثیر ترافیک در نقش اجتماعی خیابان
۳۴	۲-۴ - صحنه خیابان و رفتارهای اجتماعی
۴۳	۲-۵ - تاثیر امنیت در نقش اجتماعی خیابان
۵۴	۲-۶ - عوامل کالبدی موثر در نقش اجتماعی خیابان
۵۴	۱-۶-۲ - عوامل کاربری اراضی
۶۱	۲-۶-۲ - عوامل طراحی
۶۸	۲-۷ - توزیع فضایی ارتباطات و نقش اجتماعی خیابان
۷۷	۲-۸ - نظریه تحلیل فضا
۹۰	۲-۹ - وضعیت شبکه معابر و خیابانها در شرایط خاص ویژه ایران

- ۹۹ ۱۰-۲ - جمع بندی و نتیجه گیری
 ۱۰۳ یادداشتها و مآخذ

۱۱۰ فصل سوم : چهارچوب نظری تحقیق

- ۱۱۱ ۱-۳ - مقدمه
 ۱۱۲ ۲-۳ - تحلیل و جمع بندی مباحث پیشین
 ۱۱۴ ۳-۳ - تحدید و تدقیق مسأله تحقیق
 ۱۱۸ ۴-۳ - فرضیه های تحقیق
 ۱۱۹ ۵-۳ - چهارچوب نظری تحقیق
 ۱۲۵ ۶-۳ - روش تحقیق
 ۱۳۰ ۷-۳ - معرفی تکنیک های تحقیق
 ۱۳۰ ۱-۷-۳ - نقشه های عددی
 ۱۳۲ ۲-۷-۳ - سنجش محوریت و تحدب معابر
 ۱۳۴ ۳-۷-۳ - ویژگیهای کمی فضاهاى محوری
 ۱۳۶ ۴-۷-۳ - ویژگیهای تحلیلی فضاهاى شهری
 ۱۴۱ یادداشتها و مآخذ

۱۴۳ فصل چهارم : سیر تحلیلی الگوی شبکه معابر تهران

- ۱۴۴ ۱-۴ - مقدمه
 ۱۴۷ ۲-۴ - دوره اول : ساختار شبکه معابر تهران در دوره قاجار (عتیق)
 ۱۴۷ ۱-۲-۴ - عناصر اصلی ساخت فضایی تهران عتیق
 ۱۵۰ ۲-۲-۴ - تاثیر شرایط خاص ایران در شکل و الگوی

- ۱۵۴ ۳-۲-۴ - ویژگیهای کالبدی شبکه معابر تهران عتیق
- ۱۵۶ ۳-۴ - دوره دوم : ساختار شبکه معابر تهران در دوره ناصری
(قدیم)
- ۱۵۷ ۱-۳-۴ - شکل شهر و الگوی توسعه تهران در
عهد ناصری
- ۱۶۱ ۲-۳-۴ - استخوانبندی اصلی شبکه ارتباطی تهران
در عهد ناصری
- ۱۶۷ ۴-۴ - دوره سوم : ساختار شبکه ارتباطی تهران در دوره
پهلوی اول
- ۱۶۷ ۱-۴-۴ - شکل و الگوی توسعه تهران در دوره
پهلوی اول
- ۱۷۲ ۲-۴-۴ - الگو و ساختار اصلی شبکه ارتباطی تهران در
دوره پهلوی اول
- ۱۷۷ ۵-۴ - دوره چهارم : ساختار شبکه ارتباطی تهران در دوره
معاصر (پهلوی دوم و جمهوری اسلامی)
- ۱۷۹ ۱-۵-۴ - شکل و الگوی توسعه تهران در دوره معاصر
- ۱۸۴ ۲-۵-۴ - الگو و استخوانبندی اصلی شبکه ارتباطی
تهران
- ۱۸۸ ۶-۴ - گونه های مختلف شبکه معابر محلی بافت کالبدی تهران
- ۱۹۲ ۷-۴ - جمع بندی و نتیجه گیری
- ۱۹۴ یادداشتهای و مآخذ

فصل پنجم : بررسی میدانی ، تحلیل مقایسه ای شبکه ۱۹۸

ارتباطی بافت های نمونه

- ۱۹۹ ۵-۱ - مقدمه
- ۲۰۰ ۵-۲ - وضعیت کلی بافت امامزاده یحیی
- ۲۰۰ ۵-۲-۱ - تاریخچه و سابقه کلی بافت امامزاده یحیی
- ۲۰۴ ۵-۲-۲ - وضع موجود کلی بافت امامزاده یحیی
- ۲۰۸ ۵-۳ - شناخت کلی بافت نارمک
- ۲۰۸ ۵-۳-۱ - تاریخچه و سابقه شکل گیری مجموعه نارمک
- ۲۱۱ ۵-۳-۲ - موقعیت کلی و وضع موجود مجموعه نارمک
در ساختار فضایی - کالبدی تهران
- ۲۱۷ ۵-۴ - ویژگیهای کلی شبکه معابر بافت های نارمک و امامزاده
یحیی
- ۲۲۳ ۵-۵ - ویژگیهای محلی شبکه معابر بافت های نارمک و امامزاده
یحیی
- ۲۲۶ ۵-۶ - ویژگیهای تحلیلی شبکه معابر بافت نارمک و امامزاده
یحیی
- ۲۲۶ ۵-۶-۱ - مقایسه و تحلیل شاخص کنترل در دو بافت
امامزاده یحیی و نارمک
- ۲۲۹ ۵-۶-۲ - مقایسه و تحلیل شاخص انسجام در دو بافت
امامزاده یحیی و نارمک
- ۲۴۱ ۵-۷ - جمع بندی و نتیجه گیری
- ۲۴۴ یادداشتها و مآخذ

۲۴۵	فصل ششم : نتایج تحقیق
۲۴۶	۱- ۶- مقدمه
۲۴۷	۲- ۶- مروری بر مباحث گذشته
۲۵۳	۳- ۶- نتایج حاصل از بررسیهای عام و کلی
۲۵۸	۴- ۶- نتایج حاصل از بررسیهای موردی

۲۶۳	منابع و مآخذ
۲۶۴	فهرست منابع و مآخذ
۲۶۴	الف - منابع فارسی
۲۶۹	ب - منابع غیر فارسی

فهرست تصاویر

فصل دوم

- تصویر شماره ۱: نمودار عناصر فضایی سیمای شهر ۲۳
- تصویر شماره ۲: دیاگرامی از توسعه تصویر ذهنی فردی درمورد یک شهر ۲۷
- تصویر شماره ۳: نمونه ارتباط بین همسایگان در خیابانهای با شدت ترافیک متفاوت ۳۳
- تصویر شماره ۴: محلهای مورد توجه جهت توقف و گفتگوهای خیابانی ۳۷
- تصویر شماره ۵: تحرک فضایی و ارزشهای طبقه متوسط (الف) یک مهاجر ۴۰
موفق. (ب) مهاجر شکست خورده
- تصویر شماره ۶: تحرک فضایی و ارزشهای خرده فرهنگی، (الف) یک مهاجر موفق. (ب) یک مهاجر شکست خورده ۴۲
- تصویر شماره ۷: نمونه ای از نحوه استقرار واحدهای مسکونی که خدمات موردنیاز در خارج از محدوده واقع شده است ۵۶
- تصویر شماره ۸: ایستگاه اتوبوس در ترکیب با فعالیتهای جانبی دیگر محیط مناسبی برای حضور بیشتر مردم در خیابان ایجاد می کند ۶۳
- تصویر شماره ۹: ویژگیهای (۱) جمع کنندگی (۲) پراکندگی (۳) انسجام (۴) جداکنندگی (۵) دفع کنندگی (۶) جلب کنندگی (۷) بسته بودن (۸) گشوده بودن، که تاثیر مهمی بر نقش اجتماعی خیابانها دارند ۶۶
- تصویر شماره ۱۰: الگوی ارتباطات در گونه های مختلف ساختار شهری ۷۱
- تصویر شماره ۱۱: نمودارهای الگوهای مختلف سلسله مراتب درختی، ۷۴